

ЕРАСЬ ВА ЎСПРЫНЯЦЦІ КАТАЛІЦКАЙ ЦАРКВЫ Ў СЯРЭДНЯВЕЧЧЫ

Клімуць Лада Яраславаўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)

Артыкул прысвечаны аналізу ўяўленняў каталіцкай царквы пра ерась і ерэтыкоў у XII–XIII стст. На аснове палемічных трактатаў, багаслоўскіх тэкстаў, царкоўных дэкрэтаў і матэрыялаў інквізіцыі разглядаецца, як фарміраваўся вобраз ерэтыка ў сярэднявечным дыскурсе. У якасці прыкладаў аналізуюцца вальдэнсы і катары, што дазваляе паказаць розніцу паміж гістарычнай рэальнасцю і яе адлюстраваннем у царкоўных тэкстах.

Імкненне захаваць царкву ад уплыву ерасей праявілася даволі рана. Папскі ўказ 1184 г. адлюстроўваў распаўсюджаны на мяжы XII–XIII стст. страх перад ерасямі: “Сіла Царквы павінна быць узнята, каб знішчыць бязбожнасць розных ерасяў, якія ў сучасны час пачалі прарастаць у многіх частках свету” [1, с. 780]. Прадстаўлены артыкул разглядае, як каталіцкая царква бачыла тых, каго яна лічыла ерэтыкамі.

Зразумець пункт гледжання царквы можна з тэкстаў таго часу. У копіі Біблій уключалі асуджэнне ерэтыкоў і апісанне іх у такіх тэрмінах, як ваўкі у авечай шкуры. У патрыстаў можна знайсці асуджэнне дуалізма маніхейства, а ў “Этымалогіях” Ісідора Севільскага мы знаходзім азначэнні такіх тэрмінаў, як “царква”, “секта” і “ерась”. У XII ст. з’яўляюцца тэксты, прысвечаныя новым ерасям і іх апісанню. Так, у Пятра Паважанага мы знаходзім крытыку тагачасных ерасяў, што спрыяла адраджэнню жанра палемічных трактатаў. Карыснай крыніцай для разумення стаўлення царквы да ерэтыкоў таксама з’яўляюцца царкоўныя дэкрэты. З’яўляюцца і такія новыя жанры, як *exempla*, у якіх маглі дзейнічаць ерэтыкі. Умацаванне Інквізіцыі ў 1230-х гг., у складзе якой пераважалі дамініканцы, прывяло да напісання тэхнічнай літаратуры (рукапісы, у якіх змяшчаліся афіцыйныя правілы і працэдуры абыходжання з ерэтыкамі) і запісаў допытаў і выракаў.

Часткова існаванне ерасяў і было ў гэтых тэкстах і ў свядомасці тых, хто капіраваў, чытаў і выкарыстоўваў гэтыя тэксты. Вялікі ўплыў мелі тэксты, напрыклад, Бернара Клервоскага, творы якога часта капіравалі розныя манаскія ордэны. Выкарыстанне азначэнняў у гэтых тэкстах звязана з успрыняццём самога аўтара ці перапісчыка: тое, што ён прачытаў, і тое, што ён назіраў, зліваецца ў агульную карціну. Азначэнні, якія выкарыстоўваюць клірыкі, разыходзяцца з тым, як называюць себя самі сектанты.

Царкоўная лексіка маніпулявала рэальнасцю. Выкарыстоўваюцца словы, якія асацыююцца са злом. Пры вызначэнні ерасі часта абавіраліся на “Этымалогію” Ісідора Севільскага, у якой для кожнай ерасі давалася тры асноўныя рысы: назва, адкуль яна пайшла і асновы дактрыны. Таму, напрыклад, не знайшоўшы заснавальніка катараў, іх называлі маніхейцамі па Ісідору.

У аўстрыйскіх вёсках людзі слухалі братаў і вывучалі Біблію пад іх кіраўніцтвам. А суседнія манастыры называлі іх вальдэнсамі – ваўкамі ў авечай

шкуры [2, с. 258]. Так сусінавала рознае ўспрыняцце гэтых людзей. Таму цяжка пісаць гісторыю ерасяў на аснове такіх розных тэкстаў. Напрыклад, ерась Братоў свабоднага духа. Характар прызнанняў людзей, як вынікае за дакументаў інквізіцыі, наводзіць на думку, што ў вялікай ступені царква прыдумала гэтую ерась [3, с. 65]. На сённяшні дзень гісторыкі гэта даказалі. Аднак іншыя ерасі, як катары ці вальдэнсы, існавалі, але гісторыкі павінны чытаць прысвечаныя ім тэксты з разуменнем таго, што існавалі розныя ўспрыняцці гэтых з'яў.

Ерасі знаходзілі і сярод акадэмічных тэолагаў парызскага ўніверсітэта. У сваёй барацьбе супраць імператара Фрыдрых II папа аб'явіў яго ерэтыком на Ліёнскім саборы 1245 г. Аднак часцей за ўсё царкву цікавілі катары і вальдэнсы, пра што сведчаць і стандартныя пытанні ў дапаможніках для інквізітараў.

Даволі многа інфармацыі захавалася пра Ордэн ліёнскіх жабракоў. Шмат разнастайнай, хоць і неарганізаванай інфармацыі можна знайсці ў тэкстах Ананіма з Пасау, у той час як ананімны твор «Аб жыцці... бедных з Ліёна», магчыма, складзены ў канцы XIII ст., і заснаваны на прызнаннях святара-адступніка, якога вальдэнсы спрабавалі далучыць да сябе, дае выдатнае апісанне руху пасля стагоддзя ці больш яго існавання. Гэтыя тэксты паказваюць нам два ўзроўні існавання. Адзін – гэта таемны жабрацкі ордэн. Другі – гэта яго сябры, якія не пакідалі каталіцкай царквы, выконвалі там усе неабходныя рытуалы, але прымалі ў сваіх дамах братоў ордэна, слухалі іх казанні і спавядаліся ім у грахах. Існаванне ў пэўнай ступені ў той царкве, якая іх адлучала і якую яны крытыкавалі, можа здавацца супярэчнасцю, але гэта была рэальнасць, якой жылі ліёнскія жабракі і іх сябры.

Вальдэнсы хутка набывалі паслядоўнікаў. Але, калі пра братоў напісана больш, то сёстры пасля 1240-х гг. амаль знікаюць, яны не ўпамінаюцца ў тэкстах. Ці значыць гэта, што іх больш не было, ці, наадварот, гаворыць пра іх паспяховую патаемную дзейнасць? У любым выпадку ў цэлым рух вальдэнсаў хутка пашыраўся. К 1218 г. яны былі ў нямецкіх землях, а затым распаўсюдзіліся ў Бургундыю, поўнач Іспаніі, Дафінэ, П'емонт, Ламбардыю і Таскану. Аднак рэдка ёсць звесткі пра першае іх з'яўленне ў рэгіёне. Суды Інквізіцыі даюць нам веды пра рух, які ўжо некаторы час існаваў. «Аб жыцці... бедных з Ліёна» сведчыць аб магчымасці таго, што ў XIII ст. у паўднёвай Германіі і Аўстрыі ўжо існавалі даволі заможныя гарадскія сябры – людзі, якім удалося цалкам пазбегнуць раскрыцця.

Судовыя запісы паказваюць, што ў сваіх начных пропаведзях браты вучылі некаторым ерасям. Таксама можна зрабіць вывад, што асабліваю ролю адыгрывалі жанчыны, захоўваючы памяць і ідэнтычнасць мясцовых супольнасцей. [5, с. 150]

Хоць іх таксама праследвала царква і абвясціла ерэтыкамі, катары вельмі адрозніваліся ад вальдэнсаў. Яны ўяўлялі сабой аб'яднанне духоўных плыняў, што зарадзіліся на Захадзе, і своеасаблівы лацінскі варыянт багамілаў.

Катары былі знішчаны. Вальдэнсы праіснавалі да XVI ст. Катары больш прыцягвалі элітныя групы, чым вальдэнсы. Нягледзячы на ранняе прыбыццё катараў у паўночна-заходнюю Еўропу і захаванне вальдэнсаў у некаторых частках паўднёвай Еўропы, катары сталі найбольш распаўсюджанымі ў раманскіх рэгіёнах паўднёвай Еўропы, у той час як вальдэнсы (да 1400 г.) былі найбольш

распаўсюджанымі ў нямецкамоўных раёнах паўночнай і паўночна-ўсходняй Еўропы.

Царкоўныя тэксты маглі як перабольшаць, так і прымяншаць ерась. Тут прымяншэнне азначала прыніжэнне маштабу, сілы і распаўсюджвання ерасяў, а таксама падкрэсліванне ўнутраных падзелаў. Як толькі пачаліся пераследы, ерэтычныя рухі сталі падпольнымі. Таму іх маглі не заўсёды заўважаць і не ўсё пра іх ведаць. Сучасныя гісторыкі часта схільныя звяртаць увагу на тое, што царква перабольшвала жахі ерасяў, аднак існуе і адваротнае: царкоўныя тэксты нярэдка мінімізуюць распаўсюджанне ерэтычных поглядаў. Яны паказваюць іх як нешта агіднае, але трымаюцца ідэі аб тым, што большасць людзей прытрымліваюцца правільнай веры. Здаецца разумным выказаць здагадку, што гэтыя ерэтычныя рухі звычайна былі больш машабнымі, больш паслядоўнымі і больш арганізаванымі, чым тое, што можна прачытаць у царкоўных рукапісах і запісах судовых працэсаў інквізіцыі.

Літаратура

1. Corpus iuris canonici /ed. Emil Friedberg. Leipzig: B. Tauchnitz, 1879. – 1340 p.
2. Biller, P. The Waldenses 1170–1539: Between an Order and a Church / P. Biller. – Taylor & Francis, 2024. – 352 p.
3. Lerner, R. E. The Heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages / R. E. Lerner. – University of Notre Dame Press, 2017. – 274 p.
4. Biller, P. Fingerprinting an anonymous description of the Waldensians / P. Biller // Texts and the repression of medieval heresy. Edited by: C. Bruschi, P. Biller. – Woodbridge, 2003. – 237 p.
5. Biller, P. Women and Dissent / P. Biller // Medieval Holy Women in the Christian Tradition c.1100-c.1500 / A. Minnis, R. Voaden (eds). – Brepols, 2010. – Pp 133–162.